

ZEMŘEL PROF. PHDR. JUDR. LEOPOLD J. POSPÍŠIL, PH.D. DSC. (1923–2021)

S několikadenním zpožděním do České republiky dorazila smutná zpráva, že ve svém bytě v New Havenu v americkém státě Connecticut 25. října zemřel v uctyhodném věku devadesáti osmi let jeden z neoriginálnějších antropologů dvacátého století Leopold Jaroslav Pospíšil. Narodil se 26. dubna 1923 v Olomouci, kde i studoval na Slovanském gymnáziu, ale za vyšším vzděláním odešel nejprve do Prahy, kde vystudoval právnickou fakultu Karlovy univerzity, a potom – vyhnán komunistickým převratem – do světa. V Západním Německu dále studoval filosofii a později ve Spojených státech sociologii a antropologii. Doktorát z antropologie získal na prestižní Yaleově univerzitě, s níž pak spojil svůj profesionální akademický život.

Pospíšilova cesta k antropologii byla ale poměrně dlouhá a především dramatická. Jako stoupenec Masarykových myšlenek se domníval, že po únorovém komunistickém puči může přispět k obnovení demokratických poměrů v zemi. V necelých pětadvaceti letech se tak stal jedním ze studentských vůdců, kteří zorganizovali pochod na podporu prezidenta Edvarda Beneše. Demokraté však tvrdě narazili, jejich snaha byla brutálně potlačena a komunisté brzy začali s pronásledováním nepřátel nového režimu. Pospíšil se dokázal rychle zorientovat a již v březnu 1948, krátce předtím, než byli jeho přátelé zatčeni nebo i zlikvidováni, se mu podařilo emigrovat, nejprve do Německa, odkud velmi rychle odcestoval se svou manželkou do USA. V nepřítomnosti byl několikrát odsouzen, ale především musel ve své vlasti nechat svou dvouletou dcerku, která mohla za svými rodiči vycestovat teprve v obrodném roce 1968.

Nedobrovolná emigrace neznamenal jen změnu v osobním životě, ale velmi výrazně ovlivnila Pospíšilovo další profesní směřování. Ke studiu sociologie a antropologie se dostal na přelomu čtyřicátých a padesátých let, v době, kdy se zároveň začala proměňovat paradigmatata uvnitř sociální a kulturní antropologie. Bylo to v době, kdy někteří inovátoři antropologického myšlení stále více nabourávali dosavadní eurocentrické vidění. Například Robert Henry Lowie přispěl ke vzniku politické antropologie namířené proti jednostranné orientaci mainstreamové politologie, Melville Herskovits zase přesvědčivě ukázal, že složité ekonomické systémy se nenacházejí jen ve vyspělých společnostech, ale také v mnoha nezápádních etnických skupinách. Antropologicky

orientovaní lingvisté na čele s Edwardem Sapirem a Benjaminem Lee Whorfem stáli u zrodu lingvistické antropologie kladoucí si zcela jiné otázky než obecná lingvistika.

Do moderního proudu těch antropologů, kteří si stále zřetelněji uvědomovali unidirekcionální směřování západní vědy, a to nikoliv jen antropologie, se záhy zařadil i čerstvý emigrant ze střední Evropy Leopold Pospíšil. Několik let studia na předních amerických univerzitách nastartovalo jak jeho akademickou kariéru, tak kariéru renomovaného terénního etnografa schopného velmi rychlé orientace v prostředí do té doby naprosto nedotčeném západní civilizací. To ale nebylo Pospíšilovým primárním cílem. Jak kdysi při jedné příležitosti uvedl, kdyby si mohl vybrat výzkum v etnické skupině podle vlastní geografické preference, zcela určitě by se dostal někam do Tarimské pánve ve střední Asii nebo do pohoří Ruwenzori ve střední Africe. Během studia antropologie si Pospíšil začal jasně uvědomovat, že tři hlavní disciplíny zabývající se právem, tedy právní věda, filosofie práva a sociologie práva, nemohou být vědecké jednoduše proto, že jsou příliš jednostranné, eurocentrické; jejich povaha tak nemůže být univerzální, ačkoli bylo právo od dob starověkého Říma považováno za ústřední prvek západní společnosti. Pospíšil se jednoznačně přihlásil ke čtvrté oblasti výzkumu nazvané antropologií nebo etnologií práva s jasným záměrem skloubit antropologii s právem.

Leopold Pospíšil navázal svými výzkumy například na tradici antropologa E. Adamsona Hoebela a právního realisty Karla N. Llewellyna, kteří usilovali za pomoci důkladně prováděného terénního výzkumu u Cheyennů o analýzu právních systémů tak zvaných primitivních společností a jejich porovnáním s právními systémy jiných kultur o vypracování obecné teorie práva a rekonstrukci vývoje právních systémů. Přihlásil se přitom ke komparativní metodě, ale zároveň pojetí srovnávacího práva ještě zradikalizoval tvrzením, podle něhož je etnologie práva jedinou disciplínou, která je schopna postavit studium práva a z něho plynoucí teorie na skutečně vědecký výklad. Jen tato (sub)disciplína práva může eliminovat etnocentrické zaměření a na základě terénního výzkumu vzít v úvahu všechna relevantní *fakta*. Ostatní tři obory k tomuto dospět nemohou, jelikož jsou orientovány výlučně na studium západního práva a nepřihlízejí k mnoha tisícům jiných možných právních systémů postupně odhalovaných a analyzovaných dlouhodobými terénními výzkumy v mnoha společnostech světa.

Snad nejprovokativnější Pospíšilovo tvrzení spočívá v představě, že západní právo nejenže nemůže dospět k univerzálně platnému zobecnění, ale dokonce

nemůže pochopit ani podstatu právního systému, na který se zaměřuje. Ukázal to na jednoduchém příkladu člověka, který celý život tráví v místnosti, kde je všechno červené. Takový člověk pak nejenže nezná jiné barvy, ale nezná ani tu červenou, proto „rozumět červené barvě znamená rozumět celému spektru“. Analogicky k tomuto příkladu jsou pak právní vědci, pokud svůj přístup nezmění, navždy uzavřeni do klece západní kultury, a pouze antropolog či etnolog tak může postupně dospět k obecně platným závěrům o právu a odhalit i podstatu západního práva.

Jako antropologa s takto silným protieurocentrickým zaměřením jsem měl ostatně možnost pana profesora Pospíšila poznat během jeho přednášek na pražské katedře etnologie počátkem devadesátých let, kdy začal pravidelně opět jezdit do své původní vlasti. Pamatuji se, jak jsme doslova hltali jeho přednášky o antropologické teorii i o jeho výzkumech mezi papuánskými Kapauky v padesátých letech, ale třeba i mezi tyrolskými rolníky v letech šedesátých a sedmdesátých. Ačkoli v té době přijížděli do Prahy přednášet i jiní antropologové – emigranti českého a slovenského původu, myslím, že právě Leopold Pospíšil byl, snad ještě spolu s Paulem Garvinem, osobností nejvýraznější. Profesor Pospíšil například vůbec nepochyboval o tom, že antropologie je nejdůležitější sociální vědou a, přinejmenším ve Spojených státech, jedinou společenskou vědou uznávanou i vědci exaktními. Ba co více, matematiku považoval za nevědeckou abstraktní disciplínu, která sice generalizuje, ale nejedná s fakty. Podle jeho názoru je pro vědu klíčová *empirická metoda* založená na objektivních faktech, vše ostatní jsou pouhé spekulace, domněnky nebo nic neříkající fabulace. Důsledná práce s fakty pak může vést k matematicky přesným predikcím týkajícím se například rozložení politických sil v blízké budoucnosti na radnici v tyrolském Obernbergu nebo kdekoli jinde.

Leopold Pospíšil také neustále zdůrazňoval holistický a komparativní přístup ke studiu jakékoli společnosti. Nejprve je nutné studovat kulturu v její celistvosti, teprve poté je možné zúžit zaměření na specifickou problematiku, například na studium právních systémů. Nicméně ani potom není možné studovat kupříkladu právo izolovaně jako autonomní instituci, ale jako integrální součást kultury. Právní autorita tak v převážné části kmenových a nezápadních civilizovaných společností v jedné osobě spojuje také neprávní funkce – ekonomickou, politickou, náboženskou a další. Aby bylo možné dospět k univerzální, a tudíž podle Pospíšila vědecké, teorii, je poté nezbytné získat co nejkompaktnější srovnávací materiál, neboli jeho slovy neustále rozšiřovat znalost barevného spektra z nejrůznějších společností počínaje austrálskými

tlupami v Arnhemské zemi, přes civilizovanější nezápadní skupiny, až po společnosti západního typu.

Svémi dlouhodobými terénními výzkumy mezi papuánskými Kapauky v Kamu Valley v okolí Wissel Lakes (1954–55, 1959, 1962, 1975) a mezi tyrolskými rolníky v Rakousku (1962–63 a mezi 1964–75), nebo svými kratšími výzkumy u Hopi-Tewů v Arizoně a Eskymáků Nunamiut na Aljašce (1957), spolu s důkladným studiem antropologické literatury dalších více než šedesáti etnických skupin ze všech kontinentů, dospěl k závěru, že staré představy antropologů 19. století o kmenových společnostech jako společenstvích kolektivistických, egalitárních, neznalých práva, bez tržního a monetárního systému a podobně, jsou nepravdivé a často nesmyslné. Tak například u Kapauků všechno, včetně pralesa, vlastní jedinec. Kapaukská společnost je založena na kontraktech, čímž vyvracel teze Henryho Maina o kmenových společnostech jako nekontraktových. Přesvědčivě ukázal, že mezi Kapauky existují velké rozdíly v příjmech vycházejících z peněžního systému, modifikoval nesmírně vlivný Maussův koncept reciprocity daru a podobně.

Profesor Pospíšil kromě nutnosti dlouhodobého pobytu v terénu (jeden rok, ale spíše ještě delší časové období) kladl velký důraz na znalost domorodého jazyka. Ve své době byl samozřejmě prvním člověkem, který se naučil do té doby naprosto neznámý jazyk patřící do trans-novoguinejské jazykové rodiny a jen díky tomu mohl odhalovat a vědecky analyzovat všechny důležité aspekty života Kapauků a následně vyvracet zkreslené, zjednodušené nebo zcela mylné představy a teze antropologů starší generace, ale často i svých současníků, o kmenových či neliterárních společnostech. A nebyl by to Leopold Pospíšil, kdyby v souvislosti s obeznámením antropologa s nativním jazykem nepřišel s rázným odsouzením každého, kdo by tento základní předpoklad pro porozumění jakékoli kultuře nezvládl. Jednu z ikonických postav kulturní antropologie, Margaret Meadovou, proto nepovažoval za vědkyni, jelikož jazyky společností, v nichž prováděla jinak rovněž dlouhodobý terénní výzkum, údajně neovládala!

Takový ale Leopold Pospíšil byl – nekompromisní, radikální, provokativní, inovátorský, ale také nesmírně inspirativní, odvážný a v neposlední řadě velmi vtipný společník. Naposledy jsem se s ním setkal v květnu 2015, kdy už špatně chodil a kvůli Parkinsonově nemoci se mu trochu trásla ruka. Doprovázel jsem ho tehdy z Celetné ulice do jedné z poslucháren Fakulty humanitních studií v Jinonicích. Neměli jsme k dispozici auto, pro přesun jsme museli použít metro. Ačkoli byl pan profesor po cestě z USA ještě velmi unavený, vzal to s humorem sobě vlastním, celou cestu vtipkoval a vzpomínal, koho svými často

provokujícími názory přiváděl k šílenství. Pak dvě hodiny mluvil k několika studentům, kteří se o jeho přednášce o legalismu a kritice západního pojetí právní vědy dozvěděli, a v následujících dnech jej čekaly další přednášky na filozofické a právnické fakultě, kde opět neúnavně diskutoval s posluchači a přesvědčoval je o nutnosti překročit stín eurocentrického přístupu ke studiu právních jevů.

Jako antropolog, který rovněž prováděl několik výzkumů v mimoevropských společnostech, bych rád vzdal hold jedné z velkých osobností české i světové vědy. Do Prahy, ani do Olomouce, která ho považuje za jednoho ze svých největších rodáků, již nepřijede, ale originální dílo, myšlenky a názory profesora Leopolda Pospíšila s námi již navždy zůstanou.

Marek Halbich
marekhalbich@gmail.com